

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2019, 2(2):131-142.

DOI: 10.26677/TR1010.2019.100

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası:

<https://www.sobibder.org>

KAVRAMSAL MAKALESİ

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kars'ta Tarım (1945-1950)

Dr. Öğr. Üyesi İlyas TOPÇU, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kars, e-posta: ilyastopcu@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9460-1127>

Öz

Kars, bulunduğu konum ve taşıdığı bazı olumsuz coğrafi özellikler nedeniyle geniş çaplı tarım faaliyetlerine müsait değildir. Yükseklik ve buna bağlı olarak iklim şartlarında elverişsizliği, Kars'ta tarım faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Söz konusu olumsuzlukların üzerine İkinci Dünya Savaşı'nın da eklenmesiyle Türkiye genelinde olduğu gibi Kars'ta da tarım alanında ciddi sorunlar yaşandı. Şöyle ki, İkinci Dünya Savaşı yılları; savaşın uzaması, seferberlik ilanı sonucu tarlaların boş kalması ve olumsuz iklim koşulları nedeniyle, gıda ürünlerinin tedarikinde ciddi darlıkların ve kıtlıkların yaşandığı bir dönem oldu. Savaş nedeniyle tarımsal üretim ciddi bir biçimde düştü ve bunun sonucu olarak da bütün kentlerde iye sıkıntısı baş gösterdi. Birçok gıda ürünü karaborsaya düşerken, özellikle un darlığı nedeniyle ekme karneye bağlandı. Savaşın sona ermesinin ardından devlet eliyle tarımın canlandırılması için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkartıldı ve bir komisyon Kars'ta bu doğrultuda çalışmalar yaptı. Fakat çalışmalar beklendiği kadar olumlu neticeler vermedi.

Anahtar Kelimeler: Kars, Tarım, Ekonomi, İkinci Dünya Savaşı.

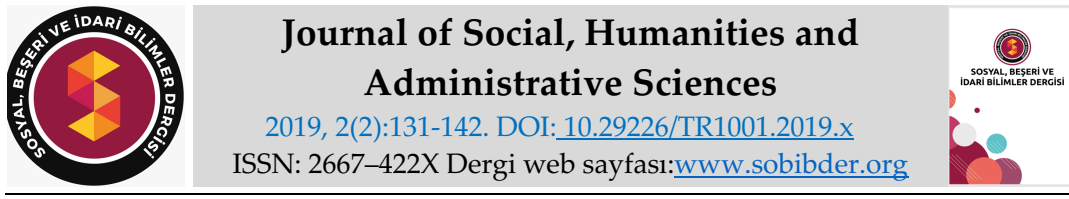
Makale Gönderme Tarihi: 25.03.2019

Makale Kabul Tarihi: 12.04.2019

Önerilen Atıf:

Topçu, İ. (2019). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kars'ta Tarım (1945-1950), *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2):131-142.

© 2019 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

CONCEPTUAL PAPER

Agriculture in Kars After the Second World War (1945-1950)

Dr. İlyas TOPÇU, Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and International Relations, Kars, e-mail: ilyastopcu@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9460-1127>

Abstract

Kars is not cultivable for large-scale agricultural activities because of its location and some negative geographical features. High altitude and its unfavorable climate conditions negatively affect the agricultural activities in Kars. With the eruption of World War II in addition to such effects, there were serious problems in the field of agriculture in Kars, just throughout Turkey. In fact, the years of World War II were a period of serious shortages and famines in the supply of food products as a result of negative climate conditions, the prolongation of the war, and empty fields owing to declaration of mobilization. Due to the war, agricultural production fell severely, and as a result, food shortage broke out in all cities. While many food products went on the black market, especially bread were rationed due to the shortage of flour. Following the end of the war, the law on the land provision of the farmers was enacted in order to revive agriculture by the state and a commission carried out activities in this direction in Kars. However, the actions did not give positive results as expected.

Keywords: Kars, Agriculture, Economics, World War II.

Received: 25.03.2019

Accepted: 12.04.2019

Suggested Citation:

Topçu, İ. (2019). Agriculture in Kars After the Second World War (1945-1950), *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 2(2):131-142.

© 2019 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde her alanda olduğu gibi tarım alanında da geri ve ilkel bir üretim biçimi devralındı. 1923-1949 yılları arasında tarımın gelişmesine yönelik vergi, toprak mülkiyeti ve kredi konularında önemli düzenlemeler yapıldı. Bu bağlamda aşar vergisi kaldırıldı, tarımda özel mülkiyet hakkı tanındı, topraksız köylüye toprak dağıtıldı. Büyük krizle birlikte tarımsal ürünlerin ihracatı azaldı, devlet çiftçiyi korumak amacıyla destekleme alımlarına başladı ve bu amaçla Tarım Satış Kooperatifleri kuruldu. İkinci Dünya Savaşından sonra tarımsal üretimdeki dalgalanma nedeniyle tarım sektörünün büyüme hızı, nüfus artış hızının altında gerçekleştiğinden, mal kıtlıklarının ortaya çıkardığı karaborsanın önüne geçilemedi (Takım, 2012: 166).

1929 dünya ekonomik krizi ile birlikte tarımsal ürünlerin ihraç fiyatlarının düşüşü çiftçi gelirini azalttı, çiftçi üretim yapamaz noktaya geldi. Bu nedenle devlet hem çiftçiyi korumak hem de sanayiye desteklemek üzere bazı önlemler almak gereğini duydu. Hammaddesini tarımdan sağlayan sanayi kollarına ağırlık verildi. Örneğin iç pazarı geliştirmek, yerli malları korumak ve tüketimini artırmak için önlem alındı, dış ticarete takas ve kontenjan uygulamasına gidildi, tarım tekniğini geliştirici destekler uygulandı. Hayvan sahiplerinden alınan sayım vergisi düşürüldü, Ziraat Bankasına olan çiftçi borçlarının nakit yerine aynı olarak ödenmesi kabul edildi, bazı borçlar tümü ile affedilirken bazılarında faiz indirimi ve taksitlendirme uygulandı. Ekonomide devletçilik politikası bu dönemde başladı. 1932 yılından itibaren tahıl fiyatları desteklenmeye başlandı, buğday koruma kanunu çıkarıldı ve bununla ilgili Toprak Mahsulleri Ofisi kuruldu. Bu gelişmelerden sonra 1933'e gelindiğinde tarımda üretim rakamları sevindirici düzeye geldi (Dernek, 2006:3).

İkinci Dünya Savaşı yılları; savaşın uzaması, seferberlik ilanı sonucu tarlaların boş kalması ve olumsuz iklim koşullarının varlığı nedeniyle, gıda ürünlerinin tedarikinde ciddi darlıkların ve kıtlıkların yaşandığı bir dönem oldu (Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, 2012: 85). Türkiye hububat üretiminde kendine yeten, hatta ihracat yapan bir ülke konumundaydı. Buğday ihracatı 1939 yılında 23.318 tondan 1940 yılında 63.378 tona çıktı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1946 yılında ise, 33.777 tona kadar düştü (1940 yılının hemen hemen yarısı kadar). Savaş nedeniyle tarımsal üretim ciddi bir biçimde düştü ve bunun sonucu olarak da bütün kentlerde iâşe sıkıntısı baş gösterdi. Birçok gıda ürünü karaborsaya düşerken, özellikle un darlığı nedeniyle ekmek karneye bağlandı. Un ve şeker sıkıntısı nedeniyle pasta ve benzeri unlu yiyeceklerin yapılması da yasaklandı (Oktar ve Varlı, 2010: 2).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye'de halkın temel tüketim maddelerinin fiyatlarının artacağı endişesiyle spekülasyonun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Devlet 1939 yılının sonundan itibaren spekülasyonu ve kaosa mahal vermemek için ve ortaya çıkması muhtemel fiyat artışlarını önlemek için tedbirler almaya çalıştı (Gözcü, 2018: 93). Hububat üretiminde yaşanan darboğazı aşmak için çok sıkı fiyat ve miktar kontrollerine gidildi, narh politikası ve karne uygulaması da devam ettirildi. Bu durumdan yararlanarak stokçuluk ve karaborsacılık ile servet sahibi olanlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Devlet ise bu durumun önüne geçebilmek amacıyla 18 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu çıkarttı (Oktar ve Varlı, 2010: 4). Hükümete geniş yetki veren Milli Korunma Kanunu ile mal kıtlıklarının doğurduğu sıkıntıları azaltmak ve spekülatif kazançları önlemek amaçlanmaktaydı. MKK ile ayrıca, sanayi kuruluşlarının ve çiftçilerin hangi ürünleri ne miktarda üretecekleri gibi konularda yaptığı

düzenlemelerle devlet ekonomik yaşama aktif bir biçimde müdahale ediyordu (Takım, 2012: 159).¹

Kanun, yurt topraklarından ziraata elverişli olup da boş duran parçaların devlet eliyle işletilmesini de içermekteydi. Kanununun 39. maddesine göre hükümet, üzerinde ziraat yapılmayan 500 hektardan fazla araziye bir bedel karşılığında işletebilecekti. Yine belirli muntikalarda ihtiyaca göre ziraat çeşitlerini tayin ve tespit görevi de bu kanunla hükümete verilmişti. Milli Korunma Kanunu'nun 40. maddesine göre hükümet ziraata elverişli 8 hektar ve daha fazla arazi sahibi olan her şahsı bu arazinin yarısı kadar hububatı ekmeye ve ektirmeye mecbur tutabilecekti. Kanununun 41. maddesi ile de ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküz milli müdafaa mükellefiyetinden istisna edilmiştir. Böylelikle kanun aynı zamanda muayyen şartlar içinde iş hayvanlarının harp mükellefiyetinden muaf tutulmasını sağlamış ve çiftçilere üretim araçları verilmesini ve kredi temin edilmesini hükümete vazife olarak yüklemiştir. Milli Korunma Kanunu, ziraat ve işe yönelik olarak başka iktisadi tedbirler alma yetkisini de hükümete tanımıştır. Mesela; üretilen her türlü mahsulün ihraç ve ithali izne bağlanmış, fiyatların kontrolü devlete bırakılmış ve hükümete her türlü ürüne el koyma yetkisi tanınmış; ithal edilecek bütün maddelerin miktar, cins ve çeşitlerinin tayini işi devlete bırakılmıştır (Şener, 2004: 78).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisi en önemli sorunu tarım sektöründe yaşadı. Savaşın patlak verdiği 1939'da ülke nüfusunun neredeyse %70 hali hazırda tarım sektöründe faaliyet gösteriyordu. Cumhuriyet Türkiye'sinin kentleşme oranı son derece düşüktü. Sınırlı sayıda kent merkezi olan Türkiye'de, ülke ekonomisi de ağırlıklı bir şekilde tarıma dayanıyordu. 1940 yılında yaklaşık 18 milyon olan Türkiye'nin nüfusunun neredeyse 14 milyonu kırsal kesimde yaşıyordu. Toplumun büyük bir kesimi geçimini tarımla sağlarken; çiftçinin tarım yapmak için bir çift öküze sahip olması bile oldukça güçlü. Dönemin tanıkları tarlayı sürmek için kullanılan büyük baş hayvan sahibi olmayı adeta bir lüks olarak tanımlamaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomide ortaya çıkan sorunlar ve sarsılan gündelik hayatın sorumlusu olarak da çoğunlukla Cumhurbaşkanı görülüyordu. Söz konusu dönemde İsmet Paşa'yı eleştirenler "geldi İsmet gitti kısmet" şeklinde bazı ifadeler kullanıyorlardı. Savaş döneminin faturasını köylü, ağırlık bir biçimde İsmet İnönü'ye kesmişti. Bu dönem Türkiye için, fakr-u zaruret demektir (Gözcü, 2018: 90).

1948 yılı hesaplamalarına göre, Türkiye'nin millî geliri kişi başına 360 TL'dir. 1950 yılında Türkiye'nin 775 milyon TL (190 milyon dolar) borcu ve 4 tonu rehinde bulunan 137 ton altın stoku vardır.² Mahmut Goloğlu, II. Dünya Savaşı'nda CHP'nin izlediği politikalar sonucu ülkenin içine düştüğü durumu şu şekilde ifade etmektedir: "...hayat pahalılığı, geçim sıkıntısı, adam başına 125 gr. ekmeğin aile sofrasında paylaşılmasının üzüntülerine İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'yi

¹ "11 Kasım 1942'de kabul edilen "Varlık Vergisi Kanunu" ise iktisadî şartların darlığından istismar yolu ile yüksek kazanç elde edip, kazançları oranında vergi vermeyenleri kapsıyordu. 1943 Haziranı'nda çıkartılan "Toprak Mahsulleri Vergisi" de, Varlık Vergisinden etkilenmeyen Müslümanları kapsamı içine almıştır" (Özüçetin, 2002: 9).

² Bu dönemde ABD tarafından yapılan Marshall Yardımı'nı unutmamak gerekir. CHP iktidarı döneminde başlayan Marshall Yardımı, DP döneminde önemli miktara ulaştı ve yardım tutarı 1948-50 yılları arasında hibe ve borç olarak 160.000.000 ABD dolarını bulmuşken; bu toplam 1950-55 döneminde 1.920.000.000'u askerî yardım, 23.250.000 doları da bağış olmak üzere 1.943.000.000 dolara ulaştı. Türkiye 1955-60 döneminde ise, 70.000.000 doları kredi, 415.000.000 doları da Kalkınma Fonu'ndan olmak üzere toplam 580.600.000 dolar ABD yardımı aldı ki, bu yardımların da bir bölümü tarımsal alanda kullanılarak, Türk tarımının gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Bu olumlu gelişmeler neticesinde tarımsal ürünlerde üretim artışı ciddi seviyelere ulaştı. Demek ki DP iktidarı ile ortaya çıkan köklü ekonomi politikası değişikliğinin temelleri 1947-1948 yıllarına dayanmaktadır (Albayrak, 2002: 855-859).

de etkileyen bunalımları eklenmiştir... Tüm ulus ne olursa olsun Halk Partisini iktidardan uzaklaştırmak hevesine kapılmıştı” derken, o dönem ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları da ifade ediyordu (Arslan, 2011: 223).

KARS'TA TARIM

Kars, bulunduğu konum ve taşıdığı bazı olumsuz coğrafi özellikler nedeniyle geniş çaplı tarım faaliyetlerine müsait değildir. Yükseklik ve buna bağlı olarak iklim şartlarında hava sıcaklıklarının yılın sonbahar aylarında düşmeye başlaması, Anadolu'nun büyük kesiminde hasat mevsiminin bu aylara denk geliyor olması nedeniyle Kars bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle soğuğa dayanıklı tarla ürünlerinin ekimine öncelik verilmiş ve tahıl ürünleri ilk sırada yer almıştır (Sağlam, 2011: 50). Sert iklim yüzünden her yıl hasadın iyi olmama riski vardır. Dolu, kırgın, kuraklık ve aşırı yağış bu bölgede sıkça görülmektedir (Badem, 2010: 178).

Rus işgaline girmeden önceki son Osmanlı istatistiğine göre Kars'ta az miktarda mercimek ve baklagiller, lahana, kavun, karpuz, elma, üzüm, vişne gibi meyveler yetiştirilmektedir. Tütün, birçok sebze cinsi, pirinç ve patates gibi kültür bitkilerinin de tarımı yapılmaktadır. 1878'den sonra Rus işgali döneminde bazı kültür bitkilerinin tarımının da yapılmasına başlandı. Buğday ve çavdar tarımında verim artışı sağlanırken, yulaf ve darı ekilmeye başlandı. Ayrıca yağcılık için ayçiçeği ekimine de başlandı (Ortaylı, 1978: 354).

1897 nüfus sayımına göre bütün nüfusun %76'sı çiftçilikle, %6'sı da hayvancılıkla geçinmekteydi. Tarımla uğraşanlar aynı zamanda hayvancılık ve hayvancılıkla uğraşanlar da bir miktar tarım ile meşguldü. Toplamda ise halkın %82'si tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır (Badem, 2010: 169). Dolayısıyla net bir yüzdelik değer ortaya koyamamakla beraber nüfusun yaklaşık %80'inin tarım ve hayvancılıkla uğraştığı açıktır. Bu oran Doğu Anadolu ortalamasının bile üzerindedir. Rus işgali döneminde kullanılan yeni tarımsal teknikler sayesinde özellikle buğday ve arpa üretiminde artış sağlandı. 1884- 1913 yıllarında ekilebilir arazi oranı 2 katına çıktı. 1863 yılında 794 ton olan patates üretimi 1910 yılında 4.416 tona ulaştı. Tarımda özellikle pulluk ve malakan atı denilen dayanıklı türün kullanılması verim artışında etkili olan nedenler arasındaydı (Aydın, 2013: 4). Yerli halk bostancılığı pek bilmiyor, bostancılığa elverişli yerleri vilayet dışından gelen Lazlara, İranlılara ve Ermenilere kiralyordu. Rus yerleşimcilerin ise hepsi mümkün olan her yerde sebze yetiştiriyordu. Bostancılığa uygun yerler Aras Nehri Vadisi, Kağızman, Oltu Sancağı, Posof, Şuregel, Zaruşad ve Kars kazasının bazı köylerindeydi. Meyve bahçeleri ise yalnızca Kağızman, Oltu ve Posof'ta vardı (Badem, 2010: 169).

1920 yılında Kars'ın kurtuluşuna kadar savaş ve özellikle Ermeni köylerde yaptıkları çete faaliyetleri nedeniyle tam anlamıyla tarım yapılamamıştır. 93 harbi nedeniyle Elviye-i Selase'den göç eden çok sayıda muhacir 1920 yılından itibaren topraklarına geri dönmeye başladı. 1922'de TBMM'de alınan karar gereği muhacir ve asker ailelerine hem genel ihtiyaçlarını hem de tohumluk ihtiyaçlarını giderebilmeleri için nakdi yardımlar yapıldı (Orat, Arslan ve Tanrıverdi, 2011: 183). 1925-1926 yıllarında Kars ve civarında 38.200 hektar alanda muhtelif tarım ürünleri ekiliydi. Bu ürünlerin dağılımına baktığımız zaman, 13.765 hektar buğday, 23.219 hektar arpa, 86 hektar mısır, 50 hektar darı, 40 hektar çavdar, 601 hektar patates, 289 hektar susam, 98 hektar mercimek ve 42,4 hektarda fasulyedir. Kağızman civarında da sebze ve meyve ekimi yapılmaktadır (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, 1999: 95).

1935 yılında Kars'ın toplam nüfusu 305.536'ydı. Bu nüfusun 45.233'ü ilçe ve şehir merkezlerinde, 260.303'ü ise nahiye ve köylerdeydi. Yani 1935 yılında Kars nüfusunun %15 şehir merkezinde, geriye kalan % 85'lik kısım ise köy ve nahiyelerde ikamet ediyordu (BİGD, 1937: 5). İkinci Dünya

Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılında, Kars'ın toplam nüfusu 381.176'dır. Bunların içerisinde şehir merkezinde yaşayanlar 62.709 kişi ile %16,5 köy ve nahiyelerde yaşayanların sayısı ise 318.467 kişi ile %83,5 oranına denk gelmektedir. 1950 yılında ise, 409.138 olan toplam Kars nüfusunun 54.195'i şehir merkezinde, 354.943'ü de köy ve nahiyelerde yaşamaktaydı. Oran olarak bakıldığında, 1950 yılında şehirde yaşayanlar toplam nüfusun % 13'üne denk gelirken, köy ve nahiyelerde yaşayanlar ise % 87'sine denk gelmektedir. Bu oranlara bakılarak, kentten köye doğru bir göç hareketinin olduğunu söylenebilir (DİE, 1950: 15).

TOPRAK TEVZİ KOMİSYONUN KARS'TAKİ ÇALIŞMALARI

İkinci Dünya Savaşı boyunca ve sonucunda alınan sosyo-ekonomik önlemler iktisadi hayatta büyük bir durgunluk ortaya çıkarmıştı. Savaş yıllarında alınan bütün önlemler Türk köylüsünü daha da yoksullaştırmıştı (İnce, 2006: 66). 11 Haziran 1945 tarihinde TBMM'de kabul edilen "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" arazisi olmayan ya da yetmeyen çiftçilere yeteri derecede toprak sağlamak için çıkartıldı. Aynı zamanda, yeterli arazisi bulunduğu halde üretim araçları eksik olan çiftçilere bunları temin etmek de kanunun amaçları arasındadır. Ayrıca kuruluş sermayesi, işletme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş temini gibi uygulamalar gündeme getirildi. Yani kanunun amacı sadece büyük toprak mülkleri parçalamak suretiyle ülkenin toprak mülkiyeti yapısındaki düzensizlikleri ortadan kaldırmak değildir. Bunun yanı sıra, ziraat kalkınmayı sağlayacak gerekli yardımları yapmak ve toprakların sürekli bir şekilde işlenmesini sağlayacak tedbirleri almak da belirlenen amaçlar arasında yer almaktadır. 4783 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 8 bölüm ve 66 maddeden oluşmaktadır. Kanunun 7. maddesine göre; kabul edilebilir bir özrü olmaksızın üst üste üç yıl yöresel şartlara göre ekilip biçilmeyen, bakılmayan ve ekonomik bir şekilde değerlendirilmeyen arazi, Tarım Bakanlığı'nın kararıyla işlenmiyor sayılarak, 14. madde hükmüne dayanarak kamulaştırılabilecektir. Kanunun 17. maddesi toprağın dağıtımında, onu işleyenlere verilmesi esasını ve büyük mülklerin sınırlandırılmasını öngörüyordu. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tüzüğü 04.06.1947 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girdi (Çevik, 2002: 683-684).

Bu doğrultuda, Kars ilinin bütün ilçelerinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na göre arazi dağıtımının ve bu ilde vakfa, özel idare ve belediyelere ait topraklardan Tarım Bakanlığınca belirtilecek olanları hakkında dağıtım için kamulaştırma işlerinin ve arazi dağıtımının yapılması, Tarım Bakanlığının 23.12.1947 tarihli ve3505-9/I0808-71549 sayılı teklifi üzerine, 4733 sayılı kanunun 62. Maddesine dayanılarak Bakanlar Kurulunca 23.01.1948 tarihinde kararlaştırıldı (BCA, 030.18.01.115.85.13.).

Kars'ta topraksız çiftçilerin topraklandırılması ile görevli komisyonlar 4753 ve 5618 sayılı kanun hükümlerine göre icra faaliyetinde bulunuyorlardı. Kanunun gayesine bakacak olursak komisyonun sağladığı faydaları asli ve tali olarak iki guruba ayırılır. Asli faydaları çiftçiyi topraklandırma, ülke arazisinin devamlı işlenmesini sağlama, tali faydaları ise hazine arazisinin tespiti, gayrimenkullerin vergiye kaydı ve gayrimenkulün plan ve kayda bağlanmasıdır. Söz konusu dönemde ülkede bu gaye uğruna faaliyet gösteren 80 toprak komisyonu vardır. Fakat imkansızlıklar nedeniyle tam kadro çalışmaktan mahrumdur. Tüm bu eksikliklere rağmen komisyonlar eldeki imkanlar nispetinde çalışmalarını sürdürmekteydiler (Hüryurt Gazetesi, 1957).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince 1948 yılında 1 köyde 89.907.53 lira borçlanma bedeli karşılığında 143 aileye 7.809 dönüm arazi dağıtıldı. 1949 yılında 4 köyde 147.168.82 lira karşılığında 438 aileye 16.035 dönüm arazi dağıtıldı. 1950 yılında 7 köyde 875.366.48 lira bedel karşılığında 744 aileye 46.840 dönüm arazi dağıtıldı (DİGM, 1952: 280). 1949 yılında İskân

kanununa göre Kars'ta göçmen 6 aileye 182 dönüm toprak dağıtıldı. 1950 yılında 1 aileye 60 dönüm toprak dağıtıldı (DİGM, 1952: 277).

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI KARS'TA YAŞANAN GELİŞMELER

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı tehlikesi nedeniyle aktif nüfusun silâh altına alınması, tarımsal ürünlerin arzını azaltıp, ekonomiyi olumsuz etkiledi. Bu dönemde ordunun bakım, iâşe ve askeri malzeme ihtiyacı, savunma harcamalarını artırarak bütçe dengesinin bozulmasına neden oldu. Savaş nedeniyle ithalatın azalması, gümrük vergisi vb. gelirleri de azalttığından, bütçe açığını finanse etmek amacıyla yeni vergiler ihdas edildi. Böylece Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamasına rağmen savaşın etkilerini ağır bir biçimde hissetti (Takım, 2012: 158-159).

Savaş sonrasında devlet bütçesinden tarıma ayrılan para 91.077.973.61 liradır. Bu para içerisinde doğu illerine 11.336.229.79 lira (toplam paranın % 12,45'i), Kars'a ise 1.160.126.02 liradır (toplam paranın % 1,27'si) (Aşgın, 2000: 184-185). Tarım alanında atılan adımlar ve yatırımların Kars'ta olumlu etkisinin olduğunu söylemek zordur. Hatta TÜİK verilerine göre savaş sonrası dönemde zirai ürünlerin ekimi ve alınan mahsul oranlarında ciddi düşüşler yaşandı. En fazla düşüş buğday ekim alanlarında ve alınan mahsulde yaşandı. Örneğin 1947 yılında 61.621 ton buğday istihsal edilmişken, bu rakam 1949 yılında 26.334 tona kadar düştü.

Tablo 1: 1938-1950 Yılları Arasında Kars'ta Ekilen Zirai Ürün Sahası ve Alınan Mahsul Miktarı

	Ekilen Saha (Hektar)				Alınan Mahsul (Ton)			
	1934/38	1946-47	1947-48	1948-49	1934-38	1947	1948	1949
Buğday	73.232	73.455	60.782	43.857	72.887	61.621	32.174	26.334
Arpa	81.377	50.493	41.597	34.390	90.512	36.744	26.413	32.331
Çavdar	4.731	999	1.533	1.000	3.476	1.331	1.280	847
Yulaf	58	17	-	-	119	5	-	-
Kaplıca	12	305	127	70	12	105	60	31
Mısır	2.039	407	958	605	1.873	360	2.282	583
Darı	165	16	47	75	187	16	78	90
Pirinç	435	278	280	200	1.280	345	375	230
Mahlût	350	1.569	1.188	650	310	740	595	330

(DİE, 1934-1950 Zirai Bünye ve İstihsal)

1945-1950 yılları arasında Kars'ta bakliyat sınıfından nohut, fasulye, mercimek, bakla, fiğ ekilirken, sınai sınıftan patates, pamuk, keten, soğan, sarımsak ve susam ekilmekteydi. Meyve

sınıfından ise üzüm, kavun, karpuz, turunçgiller, fıstık, badem, ceviz vs. ekiliyordu (DİE, 1951: 101). Bunların dışında elma, kayısı, şeftali, üzüm ekimi de yapılmaktaydı (DİE, 1962: 116).

Kars'ın en önemli üretim ve tüketim ürünlerinden olan Patatesin 1946 yılında 1.440 ton üretimi yapılmışken, bu rakam 1949 yılında üç kat artarak 4.516 ton olarak gerçekleşti. Fiyatı ise 1946 yılında kilo başına 30 kuruş iken 1949 yılında 25 kuruşa yükseldi. Tablo 2'de görüleceği üzere özellikle 1946 yılında üretimde çok ciddi bir düşüş yaşandı ve bu düşüş fiyatlara da yansdı. 1948 yılındaki rakamlar ise oldukça ilginçtir. En fazla üretim bu yıl içerisinde yapılmışken, fiyatlar beş yılın zirvesine çıkmıştır (DİE, 1950: 163).

Tablo 2: 1945-49 Yılları Arası Kars'ta Patates Üretimi ve Fiyatları

	1945	1946	1947	1948	1949
Ürün (Ton olarak)	6.047	1.440	3.082	8.844	4.516
Fiyatı (Kuruş)	20	30	15	45	25

(DİE, 1950 İstatistik Yıllığı)

Savaş sonrası dönemde arpa-buğday gibi tahıl ürünlerinin ekimi ve istihali azalmışken, temel tüketim ürünlerinden olan fasulye, pirinç, nohut gibi kuru baklagillerin fiyatları beş yıl boyunca durağan bir seyir takip etmiş, hatta beş yılın sonunda düşüşler de yaşanmıştır.

Tablo 3: 1945-1949 Yılları Arası Kars'ta Perakende Fiyatlar (kuruş olarak kilo fiyatları)

	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Pirinç	145.42	153.75	152.08	149.17	138.75	125.42
Bulgur	50.83	49.58	27.50	61.25	78.75	64.99
Makarna	118.36	111.67	110.41	109.58	109.58	100.00
Fasulye	57.50	52.91	60.41	73.33	69.79	59.58
Nohut	57.29	52.70	60.41	73.33	69.79	59.37
Mercimek	48.33	43.54	49.79	56.25	55.83	44.37
Soğan	34.58	31.56	30.20	36.88	37.08	24.37

(DİE, 1950-1953 İstatistik Yıllıkları)

1945-1949 yılları arasında sebze fiyatlarına bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında taze fasulyenin kilo fiyatı 52.00 kuruş iken, 1949 yılında 44.17 kuruşa düştüğü görülmektedir. Aynı dönemler arasında patlıcan fiyatları 1945'te 47.50 kuruştan 1949 yılında 33.75 kuruşa düşmüştür. Domates fiyatlarında da benzer bir düşüş söz konusudur. 1945 yılında 55.42 kuruş olan domatesin kilo fiyatı 1949 yılında 29.50 kuruşa kadar gerilemiştir (DİE, 1950: 205). Bu düşüşlerde

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik darboğazın ve çalışan nüfusun silahaltına alınmış olmasının etkisi büyüktür. Savaşın sona ermesiyle beraber ülke genelinde üretimde yaşanan artış fiyatların düşmesinde etkili oldu.

İkinci Dünya Savaşı yılları ve sonrasında tarım alanındaki en önemli sorunlardan birisi de karaborsadır. Savaşın peşinden sürüklediği ekonomik darlık Türkiye'nin bir dizi ciddi sorun yaşamasına neden olmuştu. Türkiye'de halk -istisnai küçük gruplar dışında- ekonomik sorunların gündelik hayatta yarattığı fırtına ile boğuşmak zorunda kaldı. Savaşla birlikte ülkede temel tüketim maddeleri piyasadan kaybolurken karaborsada görünür oldular. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan ekonomik atılımlar ve düzenlemeler Türkiye'de toplumun çok büyük bir kısmını oluşturan dar gelirli ve fakirlerin durumunu ne yazık ki yeterince düzeltmeye yetmemişti. Bir yandan Osmanlı Devleti'nden geriye kalan borçlar, bir yandan bağımsızlık savaşının geride bıraktığı ekonomik sorunlar, bunlara ilaveten 1929 yılında patlak veren Dünya Ekonomik Bunalımın yarattığı olumsuz koşullar genç Cumhuriyet Türkiye'si ekonomisinin başa çıkmak zorunda olduğu güçlüklerdi. Bu tablonun üzerine bir de kabus gibi çöken İkinci Dünya Savaşı; halkın durumunu daha da kötüleştirerek onun uzun bir süre rahat nefes almasını engelledi. Savaşın ortaya çıkmasıyla beraber, Türkiye yarı seferberlik duruma geçti. Bu; üretici konumunda olan genç nüfusun çok büyük bir kısmının silahaltına alınması demekti ki; sadece bu uygulama bile tek başına Türkiye'de ekonominin olağan işleyişini aksatmaya yetecek nitelikteydi. Bu dönemin Türk halkında bıraktığı en önemli izlenim ağırlıklı olarak kentlerde kendini gösteren ekonomik darlık oldu (Gözcü, 2018: 89).

1939 dünya ekonomik bunalımının yaşanması ve ardından çıkan İkinci Dünya Savaşı sonrası birçok gıda ürünü karaborsaya düşerken, özellikle un darlığı nedeniyle ekmek karneye bağlandı. Un ve şeker sıkıntısı nedeniyle pasta ve benzeri unlu yiyeceklerin yapılması da yasaklandı (Oktar ve Varlı, 2010: 2). İkinci Dünya Savaşı'nın balamasıyla birlikte Türkiye'de ithalat imkânlarının azalması, ihtiyaçların iç pazardan karşılanması zorunluluğuna sebep olmuştur. Bu durum halkın ihtiyacı olan mallardan başta buğday, arpa, çavdar ve yulaf olmak üzere birçok ürünün devlet tarafından alınması, stoklanması gibi bir sonucu doğurmuştur. Bu politika, piyasada bulunan malların azalması, hatta hiç bulunmaması sonucunu beraberinde getirmiştir. Savaş endişesi taşıyan halk, her türlü mala hücum etmiş, erzak ve eşyayı stoklamaya çalışmıştır. Bu da piyasada azalmış hatta yok olmuş malların fiyatının yükselmesine yol açmıştır. Bu durumdan yararlanmak isteyen fırsatçı tüccarlar da malını saklayarak yüksek fiyatla piyasaya sürmeye kalkmıştır. Böylece karaborsa ortamı oluşmuş ve bu sözcük 1939-1945 yılları arasında Türkiye'de en çok işitilen sözlerin başında gelmiştir (Özkan ve Temizer, 2009: 320).

Tablo 4'te görüleceği üzere ekmek fiyatları altı yıllık süre zarfında ciddi bir şekilde artmaktaydı. Ekmeğin gramının ve kalitesinin düşük olması, buna rağmen fiyatının yüksek olması söz konusu dönem yaşanan sıkıntıların başında gelmekteydi. Aşağıda fiyatları verilen karneye bağlanmış ürünlerin fiyatları incelenirken, bunların Kars'ta ürünler dağıtılırken belirlenmiş fiyatlar olduğu ve de bu ürünlerin yetersizliği ile beraber karaborsadan çok uçuk fiyatlara satıldığını hatırlatmakta yarar vardır.

Tablo 4: Kars'ta Ekmek Fiyatları

Yıllar	1946	1947	1948	1949	1950
Fiyat	28,33	20,79	33,75	37,08	37,46

(DİGM, 1951 İstatistik Yıllığı)

Kesme şekerin fiyatlarına baktığımız zaman TÜİK verilerine göre, 1945 yılında kilosu 222.75 kuruştur. 1946 yılında kilosu 200.00 kuruş iken 1947 yılında 161,25'e düştü, 1948'de 176,10, 1949 yılında ise yeniden yükseldi ve 215,45 kuruş oldu. 1950 yılında 203,33 kuruştan satılıyordu (DİE, 1950: 209; DİE, 1953: 306). Toz şeker fiyatları ise; 1945 ve 1946 yılında 180.00 kuruş, 1947'de 128.50 kuruş, 1948'de 129.00 kuruş, 1949'da 189.50 kuruş (DİE, 1950: 209) ve 1950 yılında ise 175.00 kuruştur (DİE, 1951: 305). Burada şu hususu tekrar hatırlatma fayda var; TÜİK'in verdiği bu rakamlar illere gönderilen ve karneyle dağıtılan şekerin devletten vatandaşa dağıtılırken belirlemiş olduğu fiyatlardır. Bu satışların dışında, piyasada en fazla aranan ve karaborsada en yüksek fiyatlardan satılan ürünlerin başında şeker gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yokluğundan dolayı sıkıntılar yaşanan bir diğer ürün de çaydır. 21.08.1946 tarihinde Kars'ta yaşanan çay sıkıntısı nedeniyle Başvekalet makamına Karslı kahveci Harun Karadağ tarafından piyasada çay olmadığı yönünde telgraf çekildi. Telgrafa 30.09.1946'da verilen cevapta, yapılan incelemeler neticesinde çay mevcudunun memleketin ihtiyacını karşılamaktan üçte iki nispetinde uzak olduğu, temin olunan çayların partiler halinde memleketin çeşitli yerlerine gönderildiği, Temmuz ayında Kars'ta geciken dağıtım işleminin, gönderilen çayların yollarda gecikmesinden ileri geldiği belirtilmekteydi. 8 Ağustos 1946 tarihinde Kars'a gönderilen 5.500 kg çayın halka Ağustos ve Eylül ayı için, kahvecilere de Ağustos ayı için verilmiş olduğu ve Eylül başında bütün kahveciler dağıtıldığı Gümrük ve Tekel Bakanlığı işarından anlaşılmaktadır (BCA, 030.01.78.487.8.). 1945 ve 1946 yılında çayın kilosu 1600.00 kuruş, 1947'de 1200.00 kuruş, 1948'de 1313.33 kuruş ve 1949 ve 1950 yılında yeniden 1600.00 kuruştur (DİE, 1950: 209; DİE, 1951: 305).

Söz konusu dönemde koyun etinin kilosu 1946 yılında 115,25 kuruştan, 1947'de 129,58 kuruşa, 1948'de 139,38 kuruşa 1949 yılında 137,92, 1950'de 138,33 kuruşa yükseldi. Sığır etinin kilosu 1946 yılında 74,29, 1947'de 85,62, 1948'de 95,42, 1949'da 92,92 ve 1950'de 88,12 kuruştur (DİE, 1951: 305).

SONUÇ

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde her alanda olduğu gibi tarım alanında da geri ve ilkel bir üretim biçimi devralınmıştı. Bu sorunun çözümü noktasında 1923-1949 yılları arasında tarımın gelişmesine yönelik vergi, toprak mülkiyeti ve kredi konularında önemli düzenlemeler yapıldı. 1929 dünya ekonomik krizinin üzerine bir de İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar eklenince, ülke genelinde tarım sektöründe ciddi sorunlarla karşılaşıldı. Seferberlik ilanı sonucu tarlaların boş kalmasıyla, tarımsal üretimde ciddi bir biçimde düşüş ve bütün kentlerde iğşe sıkıntısını ortaya çıkı. Bunun sonucunda da, birçok gıda ürünü karaborsaya düştü, özellikle un darlığı nedeniyle ekmek karneye bağlandı.

Kars, bulunduğu konum ve taşıdığı bazı olumsuz coğrafi özellikler nedeniyle geniş çaplı tarım faaliyetlerine müsait değildir. Yükseklik ve buna bağlı olarak iklim şartlarının elverişsizliği zaten bölgede tarım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bunun üzerine, tarihsel süreçte şehirde yaşanan Rus işgali, Ermeni mezalimi dolayısıyla yaşanan göçler ve İkinci dünya Savaşı'nın etkileri de eklenince, tarım noktasında bölgede ülkenin diğer kısımlarına oranla daha ciddi problemlerle karşılaşıldığı söylenebilir.

1945 yılında TBMM'de kabul edilen "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" ile arazisi olmayan ya da yetmeyen çiftçilere yeteri derecede toprak sağlamak amaçlanıyordu. Bu kanun doğrultusunda Kars'ta kurulan "toprak tevzi komisyonu" önemli çalışmalar yaptı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince 1948- 1950 yılları arasında toplamda 12 köyde 1.325 aileye 70.684 dönüm toprak dağıtıldı. Ayrıca, 1949 yılında İskân kanununa göre Kars'ta göçmen 6 aileye 182 dönüm

toprak dağıtıldı. Buna rağmen, savaş sonrası dönemde buğday, arpa, çavdar başta olmak üzere ekilen zirai ürün ve alınan mahsul miktarlarında ciddi düşüşler yaşandı. Diğer tarım ürünlerinin üretiminde ve fiyatlarında düzensiz dalgalanmalar yaşandı.

KAYNAKÇA

Orat, J. A. Arslan N. O. ve Tanrıverdi M. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kafkas Göçleri 1829-1943*, Erzurum: Eser Ofset ve Matbaacılık.

Albayrak, M. (2002). DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960), *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 16: 855-877.

Arslan, Z. (2011). *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Aşgın, S. (2000). *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Aydın, S. (2013). *Kars Ekonomisi 1923-1970*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.

Badem, C. (2010). *Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti*, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.

BCA, 030.01.78.487.8.

BCA, 030.18.01.115.85.13.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, (1999). Kars Valiliği, Kars.

Çevik, Z. (2002). Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 17: 677-686.

Dernek, Z. (2006). Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1 (12): 1-12.

DİE, (1951). *1934-1950 Zirai Bünye ve İstihsal*, Yayın No: 329, Ankara.

DİE, *1950 İstatistik Yıllığı*, Cilt 18, No: 328, Ankara.

DİE, *1951 İstatistik Yıllığı*, Cilt 19, Yayın No: 332, Ankara.

DİE, *1953 İstatistik Yıllığı*, Cilt 21, Yayın No: 360, Ankara.

DİE, (1962) *1958-1960 Zirai Bünye ve İstihsal*, Yayın No: 421, Ankara.

DİGM, *1952 İstatistik Yıllığı*, Cilt 20, Yayın No: 342, Ankara.

Emiroğlu, A. Koçyiğit, N. ve Kesici, S. (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8: 73-92.

Gözcü, A. (2018). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62: 85-108.

Hüryurt Gazetesi, 18 Mart 1957, Sayı: 477.

İnce, E. (2006). Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri, *ÇTTAD*, 5 (13): 59-78.

Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası, *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 28 (1): 01-22.

- Ortaylı, İ. (1978). Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9: 343-362.
- Özkan, M. S. ve Temizer, A. (2009). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (9): 319-325.
- Özüçetin, Y. (2002). Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 9: 5-21.
- Sağlam, H. (2011). *H. 1287-1288-1291-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Şener, S. (2004). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1): 73-92.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 67 (2): 157-187.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, (1937). *Genel Nüfus Sayımı, Kat'i ve Mufassal Neticeler Kars Vilayeti*, 20 İlkteşrin 1935(20 Ocak 1935), Cilt 35, İstanbul.